

M. MICHELBERTAS. **KURŠIŲ PILKAPYNAS**. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 96 p.

Archeologų bendruomenę visada pradžiugina tyrinėjimų medžiagos publikavimas, ypač kai archeologiniai duomenys paskelbiami tuojau po kasinėjimų. Paskelbti naujausių tyrinėjimų šaltiniai greitai patenka į mokslinę apyvartą, autoriaus atlikta jų analizė yra tarsi atvertas langas į įvairiapusių mokslinių diskusijų lauką. Ne veltui paminklosaugos institucijos, kurios sprendžia paminklo tyrinėjimų finansavimą, atsižvelgia į pretendento tyrinėti paminklą anksčiau sukauptos archeologinės medžiagos platesnio skelbimo įdirbį. Tokio pobūdžio konkurse, be abejo, prie laimėtojų turėtų būti priskiriamas profesorius M. Michelbertas, kuris nuo 1997 metų, be kitų svarbių mokslinių darbų, išsamiai publikuoja senojo geležies amžiaus Žemaitijos pilkapių tyrinėjimų medžiagą. Tai Paragaudžio (išleista 1997 m.), Pajuosčio (išleista 2004 m.), Akmenių ir Perkūniškės (išleista 2006 m.) pilkapynams skirtos monografijos, o naujausia šios serijos (oficialiai neįvardintos) knyga, kuri pasirodė 2009 metais, yra „Kuršių pilkapynas“. Ši monografija, kurios leidybą parėmė autoriaus gimtojo krašto – Kelmės rajono savivaldybė, pasižymi puikia poligrafijos kokybe: spalvotos tyrinėjimų eigą atspindinčios nuotraukos, kaip visada profesionaliai radinius, jų ornamentiką perteikiantys Izoldos Maciukaitės piešiniai. Akį džiugina sumanymas knygos maketą kiekvieno skyriaus pradžioje papuošti subtiliai pilkšvais Kuršių artefaktų piešiniais. Monografijos pabaigoje (p. 84–94) pateikta santrauka vokiečių kalba, kuri yra išsami, kruopščiai parengta, kad užsienio skaitytojas taip pat galėtų kiek įmanoma geriau susipažinti su knygoje skelbiamais šaltiniais ir jų analize. O tai labai svarbu, žinant, kad M. Michelbertas yra autorius, kurio darbai skaitomi ir vertinami ne tik Lietuvoje, bet ir plačiai už jos ribų.

Pažvelkime nuosekliai į knygos skyrius. Prartarmėje autorius savo pasakojimą pradeda nuo savamokslio archeologo ir profesionalaus dailininko bajoro Tado Daugirdo, jo nuopelnų Žemaitijos proistorės tyrinėjimams, Kauno muziejaus kolekcijos rinkimui. Būtent T. Daugirdas XIX a. devintajame dešimtmetyje atliko tyrimus dabartiniame Kelmės rajone, Kuršiuose surinko atsitiktinius radinius, sudarė Kuršių pilkapių (deja, dėl tam tikrų aplinkybių ne visų) planą ir kasinėjo vieną pilkapį. M. Michelbertas prisipažįsta, kad grįžti T. Daugirdo „pėdsakais“ į Kuršius paskatino ne tik profesionalus domėjimasis Žemaitijos pilkapių arealu, bet ir ryšiai su gimtine. Naujausi Kuršių radiniai perduoti saugoti Kelmės krašto muziejui – tai profesoriaus žemaitiško patriotizmo apraiška, taip pat padėka Kelmės rajono institucijoms, padėjusioms ekspedicijoms 2004, 2005, 2006 metais.

Skyriuje „Paminklo topografinė padėtis ir tyrinėjimų istorija“ pirmiausia aptariama įdomi T. Daugirdo apsilankymo Kuršiuose ir jo kasinėjimų 1887 m. rugpjūčio 24 d. istorija. Vertinga, kad paskelbtas T. Daugirdo sudarytas dalies pilkapyno (jau tuomet smarkiai apardyto) planas ir jo tirta pilkapio A brėžinys. Tyrinėjimų istoriją pagyvina įvairios detalės iš T. Daugirdo dienoraščio, kuris buvo „dienoraštis“ tikrąja to žodžio prasme. Jame įamžinti ne tik asmenys, nurodę paminklą, dalyvavę kasinėjimuose, bet ir tyrinėjimų vietą aplankiusios vietinės ponios. Galiausiai T. Daugirdas aprašo net savo negalavimus, kurie jį užklupo po smarkaus lietaus tyrinėjimų Kuršiuose metu. M. Michelberto panaudota T. Daugirdo dienoraščio dalis yra vertinga ne tik dėl brėžinių, bet ir kaip gyvai XIX a. pabaigos archeologijos istoriją liudijantis tekstas. Deja, iš daugiau kaip 24 apardytų pilkapių, kurie buvo žinomi T. Daugirdo laikais, XX amžiaus 7-ajame dešimtmetyje buvo likę tik trys. Juos, dar labiau apardytus lobių ieškotojų, 2004, 2005, 2006 metais tyrinėjo M. Michelbertas.

Aptariamos monografijos šaltinių skyriuje „Pilkapiai ir kapai“ autorius pirmiausia atkuria T. Daugirdo pilkapių A tyrinėjimų eigą. Įdomu, kad dalį šio pilkapių radinių M. Michelbertas iš naujo „atrado“ pagal Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus inventorinėje knygoje esamą priedą, kad tie Kuršių radiniai kilę iš „pilkapių, kapo“. Tai rodo, kokie vertingi net menkiausi autentiški įrašai muziejų knygoje. T. Daugirdo tyrinėjimų metu rasti ar iš suardytų pilkapių surinkti bei atsitiktiniai radiniai, patekę į Kauno muziejų 1935 metais ir vėliau, datuojami B2-B2/C1 periodais. Tai vertingas, nors daugumos tikslesnių metrikų stokojantis ankstyvojo romėniškojo laikotarpio pabaigos dirbinių rinkinys. Toliau autorius detalai aprašo savo tirtų pilkapių (I–III) būklę iki tyrimų, matmenis, sampilų ir akmenų vainikų sandarą. Nuosekliai pereinama prie pilkapiuose atidengtų kapų ir juose aptiktų radinių aprašymo. Skirsnio pabaigoje pateikiama kapo chronologija. Visi pilkapiai buvo daugiau ar mažiau apardyti; jų atsitiktiniai radiniai aprašyti ir datuoti kiekvieno pilkapių skyrelio pabaigoje. Šaltinių skyrius gausiai iliustruotas spalvotomis nuotraukomis, pateikiami pilkapių planų ir pjūvių brėžiniai. Pastaruosiuose šiek tiek pasigendama grafinės linijos, kuri rodytų ištirto ploto ribą už išorinio vainiko ribos. Suprantama, tyrimų metu atidengto ploto spindulį galima įsivaizduoti ir pagal kontrolinės juostos ilgį. Labiausiai šiame skyriuje trūksta pilkapyje I atidengtų kapų 1, 2 ir pilkapyje II atidengtų kapų 1–3 planų. Šių kapų radinių išsidėstymą iliustruoja nuotraukos, tačiau ir brėžiniai būtų naudingi radinių, net ir iš apardytų kapų, padėčiai duobės ribų atžvilgiu nušviesti. Knygos autorius bene pirmasis Lietuvoje publikacijose apie laidojimų paminklų radinius piešinius pradėjo skelbti juos grupuodamas pagal kapų kompleksus, o ne išskirstydamas tipų grupėmis. Šis būdas išsiskiria pagarba šaltiniui – skaitytojas pirmiausia išsamiai supažindinamas su kapo radinių visuma, kuri svarbi santykinei ir absoliutinei chronologijai nustatyti. Tokiu būdu toliau

tekste aptariami atskiri dirbinių tipai nepraranda savo konteksto – kitų kartu rastų įkapių derinio. Būtent tokia tvarka knygoje paskelbti ir Kuršių pilkapyno radinių piešiniai, kurie, kaip minėta, pasižymi aukščiausia kokybe. Ypač įspūdingas pilkapyje III kape 1 rastų mirusiosios papuošalų rinkinys (pav. 46–52).

Skyriuje „Laidosena“ apibendrinami pilkapių išorės bruožai, vidaus įrengimas, atskirą dėmesį atkreipiant į akmenų vainikų priestatų paplitimą Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapynuose, į molio sluoksnio, T. Daugirdo tyrinėtą A pilkapių pagrindu, degėsių ir angliukų kitų pilkapių sampiluose pėdsakų ritualinę prasmę. Deja, Kuršių pilkapiuose visi pirmieji centriniai kapai buvo suardyti, todėl kapų išdėstymo jų sampiluose negalima visiškai rekonstruoti. Autorius kapų įrangą apibendrina turimais duomenimis – nurodo, kokiame gylyje nuo tyrinėjimų metu buvusių pilkapių sampilų viršaus buvo laidoti mirusieji, kaip, sprendžiant pagal griaučių liekanas ir įkapių padėtį, buvo orientuoti mirusieji. Daroma išvada, kad dauguma mirusiųjų buvo laidoti galva į vakarus, o kai kurie – į šiaurę. Šios kryptys autoriaus siejamos su Saulės kultu. Skyrius baigiamas įkapių išsidėstymo kapuose aptarimu. Pabrėžiama, kad įkapių gausos Kuršių pilkapynuose statistikai nepakanka medžiagos – iš aštuonių kapų patikimi duomenys yra iš penkių nesuardytų kapų. Keturiuose iš jų rasta po du–keturis daiktus, o penktajame (pilkapis III, kapas 1) – net 21 daiktas. Pastarasis turtingumu išsiskiria ne tik iš kitų Kuršių pilkapyno kapų, bet ir senojo geležies amžiaus baltų genčių teritorijoje. Taigi archeologijos mokslui iš tiesų svarbu, kad taip greitai po tyrimo šis išskirtinis C1a periodo pabaiga datuojamas kapas išsamiai aprašomas kartu su kitais vėlyvojo romėniškojo laikotarpio kapais.

Skyrius „Radiniai“ svarbus tuo, kad čia pateiktas Kuršiuose rastų dirbinių aptarimas yra ypač vertingas kaip tam tikra 1986 metais pasirodžiusio M. Michelberto kapitalinio darbo „Senasis geležies amžius Lietuvoje“ skyrių tąsa. Skelbdamas

atskirų paminklų medžiagą M. Michelbertas pateikia ne tik naujus archeologinius šaltinius, bet ir naujas dirbinių chronologijos bei tipologijos įžvalgas. Tokiu būdu, pavyzdžiui, Paragaudžio pilkapyno publikacija yra nepamainoma ankstyvojo romėniškojo laikotarpio radinių analizė. Kuršių radinių aptarimas pradedamas audinio likučių iš pilkapio III kapo 1 pirminio tyrimo, kurį atliko E. Pečeliūnaitė-Bazienė, rezultatais – vertinga informacija kituose Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapiuose rastų audinių fragmentų plotmėje. Toliau aptariami atskiri papuošalų tipai ir jų chronologija, pradedant kaklo ir baigiant rankų papuošalais. Apsistosis ties keletu šio skyriaus vietų. Įspūdinga žalvarinių profiliuotų Akmenių tipo kabučių ir karolių apvara iš Kuršių pilkapio III kapo 1 aptariama diskutuojant dėl tipo pavadinimo vartosenos. 2005 metais A. Bliujienės straipsnyje buvo pasiūlyta šiuos profiliuotus kabučius vadinti vokišku vardu *Berlock*, laikant juos germaniškųjų auksinių *Berlock* imitacijomis. Aptariamos knygos autorius pabrėžia, kad esama skirtumų ne tik tarp germaniškų ir baltiškų kabučių formos, bet ir tarp nešiojimo būdo: puošiasi ne pavieniais baltiškaisiais kabučiais, o aparomis. Todėl M. Michelbertas siūlo šiuos kabučius, bent jau IV:3 potipį pagal Bliujienę, ir toliau vadinti Akmenių tipo kabučiais. Reikia pripažinti, kad Akmenių tipo kabučių terminas yra įsigalėjęs Lietuvos archeologijoje jau daugiau nei du dešimtmečius, o naujas *Berlock* pavadinimas skamba pernelyg manieringai. Kita vertus, labai svarbu, kad A. Bliujienė baltiškuosius radinius priderino prie bendresnės A. Müller kabučių klasifikacijos, ją išplėtodama. Matyt, Lietuvos archeologijos vartosenoje išliks abu baltiškųjų profiliuotųjų kabučių pavadinimai. Kuršiuose atsitiktinai rastoji Almgreno 72 tipo labai profiliuota segė paskatino knygos autorių pateikti šio tipo segių radimviečių Lietuvoje sąrašą. Šie duomenys labai svarbūs, turint omenyje, kad pagal lietuviškos medžiagos tipologiją šios formos segės buvo priskiriamos labai profiliuotų segių ketvirtai grupei, o pagal šios grupės bruožus ne visos

segės yra Almgreno 72 tipo. Taigi M. Michelbertas pateikia atnaujintą šio ypač vakarų baltams būdingo segių tipo sąrašą. Kitas išsamus analogijų radiniui iš Kuršių pilkapyno sąrašas apima žalvarinių cilindrių iš banguotos vielos radimvietes Lietuvoje. Šiame sąrašė – nemaža dalis nepublikuotų cilindrių. Tai dar viena mokslui svarbi nauja informacija. Autorius aptaria jų chronologiją – ankstyviausi cilindriai iš banguotos vielos randami jau ankstyvojo romėniškojo laikotarpio medžiagoje. Didelę dalį Kuršiuose rastų papuošalų sudaro įkapės iš turtingo pilkapio III moters kapo 1. Kaip pažymi M. Michelbertas, „šio kapo daiktų komplektas parodo įvairių papuošalų sinchroniškumą“, o tai leido patikslinti kai kurių tipų chronologiją (kapas datuojamas C1a periodu, III a. pirmaisiais dešimtmečiais). Štai tarp dvylikos rastųjų kape apyrankių pasitaikė keturi skirtingi tipai. Skyriaus pabaigoje aptariami ginklai ir darbo įrankiai, kurie dėl savo formų pastovumo yra rečiau pasitelkiami tikslinant kapų chronologiją. Čia pateikiama kirvių, peilių, ylių, ietigalių, rastų Kuršių pilkapyne, tipologija ir chronologija. Plačiau nušviečiami peiliai lenkta nugarėle, pateikiama jų pavadinimo terminija vokiečių, rusų ir lietuvių kalbomis.

Paskutiniajame skyriuje „Kuršių bendruomenė senajame geležies amžiuje“ įvairiapusiškai apibendrinami duomenys, gauti ištyrus paskutiniuosius galutinai nesuardytus Kuršių pilkapius bei T. Daugirdo tirtąjį pilkapį A. Naudojantis T. Daugirdo dienyno tekstu ir brėžiniu nustatyta, kad XIX a. pabaigoje Kuršiuose galėjo būti iki 35–40 pilkapių. Dėl jų apardymo sunku atsakyti, kiek vidutiniškai buvo įrengta pilkapių viename kape, tačiau pilkapiuose A, I–III kartu paėmus, įrengta ne mažiau nei 13 kapų. Toliau M. Michelbertas atsako į savo iškeltą klausimą – kokia pilkapyno chronologija. Anksčiau pateiktos radinių analizės pagrindu daroma išvada, kad pilkapynas naudotas nuo I a. pabaigos iki III a. pabaigos. Svarbu, kad nors trijuose pilkapyno kapuose rastosios osteologinės medžiagos pakako mirusiųjų amžiai ir lyčiai nustatyti.

Kalbant apie mirusiųjų turtingumą naudoti penkių nesuardytų Kuršių kapų duomenys (pilkapio II kapai 1–4, pilkapio III kapas 1). Keturi kapai laikomi neturtingi arba vidutinio turtingumo, o 20–25 metų amžiaus moters kapas iš pilkapio III su 21 išlikusia įkape išsiskiria kaip gentinės diduomenės sluoksnio liudijimas. Svarbūs autoriaus pastebėjimai, kad šio kapo smeigtukai ir prie jų prijungtos skirstiklių bei kabučių puošmenos yra „gaminti aiškiai pagal užsakymą“. Įdomios nuorodos į kitą panašų turtingą moters kapą iš Akmenių pilkapio II kapo 2 – tuo pačiu laikotarpiu turtingos moters papuošalai pasižymėjo ir originaliomis formomis, ir tam tikru standartu (panašiais papuošalų rinkiniais, derančiais turtingai moteriai). M. Michelbertas pažymi, kad Žemaitijos regione turtingos diferenciacijos procesas pastebimas jau B2 periodu. Atkreipiamas dėmesys į

vietinių meistrų juvelyrų meistriškumą: pavyzdžiui, to paties tipo apyrankių svoris beveik vienodas. Autoriaus nuomone, importinė romėniška sidabrinė segė į Kuršius pateko tarpininkaujant Vakarų Lietuvos gyventojams. Kitos išvalgos šiame skyriuje susijusios su papuošalų pavidalų ir ornamentikos simbolika, jų sąsajomis su garbintomis dangaus ir vandens dievybėmis, ritualine papuošalų nešiosena (jų žvanginimu). Dar kartą akcentuojamos laidojimo metu atliekamos apeigos, kurios liudija apie gyvųjų veiksmus mirusiųjų atžvilgiu. Galiausiai apibendrinama senovės Kuršių gyventojų nešiosena, užsiėmimai.

Lietuvos archeologijos bibliografiją papildė dar vienas svarbus darbas, skirtas senojo geležies amžiaus (romėniškojo laikotarpio) paminklui. Sveikinant autorių norisi palinkėti, kad jis ir toliau tęstų savo vertingų publikacijų seriją.

Rasa BANYTĖ-ROWELL